

Brisits Frigyes

SZENT BERNÁT ÚTJA

*Azt gondold, hogy kis dolog élni
tudni? Valami nagy, ha ugyan nem
a legnagyobb dolog a világon!*

Szent Bernát!

Nyolcszáz éve annak, hogy Szent Bernát itthagya a tőle mindig csak siralomvölgy-nek nevezett földet, amelyet Clairvauxban, mindennél jobban szeretett monostorában, „derűs, kedves völgy”-gyé vigasztalt és szépített át. Szent Bernát útja azóta is egyre tart; és még sok a felfedezni való benne. Kívánatos volna arcképe egy kissé fáradt színeinek felfrissítése is. E tanulmány kegyeletes szándéka is az, hogy talán kevéssé járt úton próbáljon közeledni Szent Bernát megvilágításához.

Izgató kérdés — *Szent Bernát, az író, a művész!* A kérdés felvetése azért is szükséges, mert ha hatásának tényezői után kutatunk, akármennyire elsőséget kell is adnunk egyénisége lenyűgöző és elragadó kisugárzásának, tudása édes és meleg mélységeinek, nem mondhatunk le a téma-látás és alakítás, a közlés és átadás, a művészi nyelv-kezelés és írói tudatosság azon szuggesztív és egyénileg is érvényesülő jellegzetességéről, amely minden munkáját az irodalmiság kultúrájával vonja be s önálló szempontú vizsgálgatást és értékelést kíván.

Tudatos volt Szent Bernátnak ez az irodalmi igéyessége? Nem mond ellene már a kérdés feltevésének is az a vitathatatlan tény, hogy az egész profán szellemi világ Szent Bernát értékelésének rendjében ahhoz a „saecularis animá”-hoz, világi lelkiséghez tartozott, amelytől mindig következetesen tartózkodó maradt? Szent Bernát embereszménye a lelki ember. Tanítómestereiül tehát a lelki élet mestereit választja, akik sem Platon, sem Aristoteles világának megismerésére nem nevelik, viszont arra sem, hogy az ember mindig csak tanuljon, de sohse jusson el az igazság megismerésére. Élni tanítanak! Szent Bernátnak a klasszikus irodalomhoz való viszonya csak formális természetű. Azon keretek között marad, amelyeket legnagyobb ihletője, nevelője s módszertani irányítója: Szent Ágoston állított fel és tisztázott a kereszténység és az antik irodalom alaki lehetőségeiről. Egyébként Ő sohasem volt az antiknak úgy tanítványa, mint Szent Ágoston, amit lelki fejlődésük különböző természetű is magyaráz. Végső elemzésben az irodalomhoz való vonzalom egyikükben sem volt oly erős és kizárólagos, hogy ketté tudta volna bontani egyéniségüket spirituális és profán lelkiségre s ennek megfelelően két különböző élet-stílusra és élet-érzésre. Csupán eszköz volt mind-

kettőjük számára, hogy hozzásegítse őket transzcendens életeszményüknek egy korszerűen alaki és szellemi kultúra legmagasabb irodalmi kifejezésére s egy lelkibb élet vágyának felébresztésére.

Egyébként Szent Bernát nagyon is tisztelte a tudomány érték-eszményeit s elhárítja magától a vádat, hogy ellensége a tudósoknak s akadályozza a tudomány művelését. De tudomány-tisztelete feltételes természetű. Vannak — mondja — akik csak azért akarnak tudni, hogy csak tudjanak: rút kíváncsiság! És vannak, akik tudni akarnak, de csak azért, hogy mások is tudják, hogy tudnak: rút hiábavalóság! És éppen így vannak, akik azért akarnak tudni, hogy tudásukat árúba bocsássák, mondjuk: pénzért, elismertetésért: rút nyereszkeskedés! De vannak olyanok is, akik azért akarnak tudni, hogy másokon segíthessenek: ez szeretet! És hasonlóképpen vannak, akik azért akarnak tudni, hogy első világnak gazdagodjunk: ez bölcsesség! Ide kívánczoknak Szent Bernátnak Szent Jánossal kapcsolatban elmondott azonos szellemű, sokszor idézett, szavai: „Csak világítani! — kevés. Csak melegíteni! — kevés. Világítani és melegíteni — ez minden! Jaj nekünk, ha csak ragyogtunk!”

A középkor vad, nyers idői elmúltak. Mintha ismét a lélek tavaszában járnánk. A barbár brutalitás helyébe kezd felragyogni a szellem tisztelete s önzetlen, eszményi szolgálata. A humanizmus még nincs itt, de első fuvallatai már kezdenek végigremegni Európán. Tudomány és élet, tudomány-tisztelet és ember-szeretet, egységes kultúra vágya derengenek a clairvauxi igékben. Talán Szent Bernát megsejtette a humanizmus tragédiáját, hogy kettéosztja az emberiséget olyan távolságokra, amelyeket századok fejlődése sem tud majd áthidalni, s ezért volt olyan magas eszménységű fogalma és igénye a tudomány és művelése irányában!?

Szent Bernát elvi felfogása után érthető, hogy ha szelleme világába lépünk, mindenütt „excellentissima sublimitas”, egy művész szentnek és gondolkodónak tündöklő emelkedettsége fogad bennünket. Hatalmas gondolatok fénylő ünnepélyessége: *sublimioris sententiae pondera* boltozódik állandóan fölénk. Egyenletlenségnek, erenyedtségnek, hullámzásnak, meglazulásnak, kimerültségnek sehol semmi nyoma. A fiatal Szent Bernát szellemének egyszerre felívelő pompájával és korai méltóságával éppen úgy meghódítja érdeklődésünket, mint ahogy fogvatartja élvezetünket az öreg Szent Bernát, képességeinek érintetlen és friss élet-szerűségével és folytonos fokozódásával.

Ennek az önmagát egyre kibontakoztató emelkedettségnek lélektani háttérében egészen különleges okokat találunk: egy folyton elmélkedő életet s egy szünet nélkül szónokoló aktivitást. Az elmélkedést Szent Bernát „*dulcis mediatio*“-nak, édes gyönyörűségekkel gyönyörködtető elmélkedésnek szereti nevezni. Annak a titka, hogy mindig harcban állott a maga és százada problémáiért.

hogy írói érzéklése nem kopott el, s nem vált önmagát megunttá és megszokottá, az elmélkedés volt. Meg fogom tenni azt — írja — újra meg újra átgondolással, amire nem vagyok képes a cselekvés megismétlésével. „Az elmélkedés — mondja másutt — világit rá fogyatkozásaimra, az inádság pedig kieszközli, hogy megszabaduljak tőlük. Az megmutatja az utat, ez rávezet. Az elmélkedéssel ismerem meg a rám törő veszedelmeket, az inádság pedig hozzásegít, hogy elhárítsam őket“. Ez az önmagát folyton ellenőrző, felgerjesztő elmélkedés táplálta Szent Bernátban a szónoki hajlamot, szolgáltatta számára az időszerű anyagot s kapcsolta össze állandóan kortársai igényeivel. Azt ugyanis egy pillanatra se felejtjük el, hogy Szent Bernát tüneményes szónoki génusz. Majdnem minden munkáját szónoki ihlet hozta létre. Még azok a művei is, amelyek nem az élőszavas előadás rendeltetésével készültek, erősen szónoki egyéniségének vonásait hordozzák magukon, és szónoki felépítésűek. Levelei is sokszor inkább retorikai gemmák, mint műfajok hagyományának sablonos típusai. Szónoki stílusának ez az eluralkodása magyarázza meg, hogy értekező prózájában is a szónoki hang állandósul. Így alakul ki olvasójában az az illúzió, hogy munkáit inkább hallja s valami olyasfélért érez, mintha azok Szent Bernát és közönsége egymás-látásából születtek volna. Van egy erre célzó vallomása, amelyen át be is pillanthatni alkotása folyamatába: „A szemem az emlékezetem, és a szentekről gondolkodni nékem annyit jelent, mint valamiféleképpen látni őket“. Az elmélkedésnek ez a mindinkább elfinomodó és közvetlen szeretete, az „amor sanctus“ a misztikához vezetik Szent Bernátot. A szónoklás energiái pedig a cselekvő akaratot építik fel benne: Élni tudni és élni tanítani! E két nagy feszültségű formáló erő között alakul ki egyénisége.

Kevés író van, aki a belső és külső élet olyan szélső sarkaiból tudta magát egy öntvénné elkészíteni, mint Szent Bernát, anélkül, hogy szakadék támadt volna akár magában az emberben, akár az ember és az író között. Vajjon mi tartotta össze ezt az egységet s honnan dedukálta magát, hogy mindig egy irányú maradt? Mi volt az oka annak, hogy Szent Bernát hivatkozik a stílus és az egyéniség kapcsolatára, ha csak nem az, hogy tudott róla, ezt élte s a XI. században mond ki egy olyan elvet, amelyre majd az ujkor irodalomesztétikája bukkan rá? „Ha a stílus valóban kifejezi az érzelmet — írja egy ingadozó akaratú kortársának — akkor a végrehajtott tett hathatósan igazolja a stílust“... És miért mondotta ki nyíltan, hogy stílusának — bontsuk fel szavát: formáló, kifejező képességének — legotthonosabb anyaga az Úr szenvedéséről való elmélkedés? Mi ez más, mint kifejezése annak az összefüggésnek: Mondat az ember! S ezt ő a XI. században hangoztatja, tehát akkor, amikor még a horatiusi *ars poetica* a kötelező, amely csak a *lex operis*-t (a műalkotás törvényeit) ko-

difikálta, de még nem volt érzéke a *lex operantis* (a műalkotó törvényei) iránt. Az az egyoldalú állítás, hogy Szent Bernát belső kiegyenlítődése csak irodalmi alkotásai keretében ment volna végbé, joggal sérthetné meg lelki élete primárius magaslatait. Azt azonban elvitatni nem lehet, hogy írói tevékenysége organikus tartozik hozzá egyéniségéhez. Hogyan?

Életének csodálatos misztikus ihlet-egysége van. Sokszor és sokféleképpen adott ő ennek kifejezést. Amikor azt mondja: „Lélekbe öltözötten járjatok!“, akkor ugyanazt vallja, mint amit így hirdet: „Magatartásod dicsőítse meg az Urat!“ De legklasszikusabb az a két szava, amely talán a középkori irodalomnak egyik legszebb mondata: „Szeretek, hogy szeressek!“ Életének jelisége is lehetne. De ennél is több: világnézete. Ez a szeretet ott marad az értelem kíséretében, fokozza világosságát, spiritualizálja körülötte a világot, határtalan áhítatra ragadja a lelket, hadd repüljön a szemlélődés boldog végtelensége felé. A szereteten keresztül jut el legnagyobb élményéhez, a talán Szent Ágoston nyomán benne is feltűnő kozmikus életérzéshez s vezet be a misztikus irodalomba a világegyetem — az universitas — metafizikai képét s használja fel kimeríthetetlen metaforikus lehetőségeit. Erről a szeretetről, amelyet a kozmikus törvényszerűség lelkének tart, mondja el híres szavait: „A szeretet az örök törvény, a világmindenség létrehozója, és fenntartója“. Erre a tőle megalkotott világképre építi majd fel Dante a *Divina Commediá*-t, egész életszemléletét. Ezt a szeretetet nevezi el Szent Bernát — Szent János mintájára: „Szeretet az Isten“ (IV. 16.) — *Caritas Domina*-nak, Szeretet Úrnőnek. Assisi Szent Ferenc ujjongó szeretete misztikus szókincsének, megszemélyesítéseinak itt az ihlető példája! És mintha Szent Bernát szent gyönyörködni tudásának extasisa is innen, Clairvaux-ból lobbant volna át az assisi Szent boldog umbriai életkedvébe.

Ez a mindent betöltő szeretet folyton önmaga kifejezésére törekszik. Szent Bernátot ennek a vágyódásnak elakasztó veszélyein, hogy a kifejezésért vívódó harcában vagy tehetetlenül elvérzik, vagy csüggesztő prózaiságban marad alul, átsegíti az író. Tudja, hogy az elmélkedés édesebb állapot, mint a szónoklat s tovább jut el, mint a retorikai szó. De azért mégsem bír magával. A misztikus elmerülése a lélek szépségeinek édes látásába, az ég belső és külső gyönyörűségeinek szemlélése, amelynek hatása alatt felkiált: „Csupa nagyszerűség vagy, én hazám!“ — felizgatják koncepció-képességét és képzeletét. Így olyan közvetlen élményhajlam állandósul benne, amely a legkisebb érintésre is produktívá ihleti rendkívül változatos és érzékeny hangulatait. „Valami nagyot!“ — (e szó ma egyértelmű ezekkel: újat, szokatlant, merészet!) — kiált fel szónoki és írói szenvedélye. Ez az állandó ihlet-készenléte és megnyilatkozásra váró „konstruktív“ feszült-

sége magyarázza meg irodalmi munkássága legragyogóbb és mindmáig legismertebben élő fejezetét: Szűz Mária-beszédeit. „Áhítatom sürget — fedi fel lelkét —, hogy írjak valamit, azonban megbénít temérdek teendőm. De azért mégis, azt a pár percet sem hagyom kihasználatlanul, amelyet éjjeli pihenésemből vonok el, titkon, magamtól. Jól esik, hogy csak azzal foglalkozhatom, ami után mindig vágyódik a lelkem.“

Valamit beszélni a Szűzanya dícséretére!?. Tudjuk, hogy Szent Bernátnál mit jelent a „valami“!... Tehetsége iránt érzett felelőssége, mérhetetlen tárgy-szeretete s a folytonos elmélkedéstől megszilárdult intuitív összeszedettségé versenyeznek benne, hogy fokozdják ihlet-befogadó érzékenysége. „Csak a Szentlélek a tudója annak, — vallja meg — milyen készséggel közlöm veletek, ha valamire, égi kegyelemből, ihletettnek érzem magamat“. Világosan látja, hogy mondani valója kimeríthetetlen s összetöri a szó finom, könnyű szerkezetét, testét. Mégis abban van szenvedő öröme, hogy askétikusan gyöttri a szó jelentését, hogy kitágítsa szellemi térfogatát a kifejezhetetlen kifejezéséért: *de indicibili* — a kimondhatatlanért! Ez a látszólag öncélú harc is már a legnagyobb élvezete. Közben azonban nem felejt el, hogy sem ő, sem írásai nem csak önmagukéi. A lelkiség célját kell szolgálniok, tehát nevelő, építő, tanító feladatúak. S talán ezért van munkáinak — minden nagy alkotáshoz hasonlóan — telítettsége: többet mondanak, mint amennyit akarva bizott rájuk.

Írói tudatosságát semmi sem igazolja jobban, mint az a nyíltsága, amellyel fejlődése és alkotó szabadsága jogát védi és vállalja. Az evangéliumok magyarázatában egy ideig a szentatyák nyomaiban jár. Később azonban a maga útjaira kezd rátérni:

„Az evangéliumból vett olvasmányt kifejtettem úgy, ahogy birtam. Nagyon jól tudom, hogy nem fog mindenkinek tetszeni. Sőt biztosra veszem, hogy sokan megbotránkoznak majd rájta, s vagy azt kifogásolják, hogy főlegesen munkát végeztem, vagy azt, hogy szerénytelen és illetéktelen voltam, mert a szentatyák után, akik a kérdéses helyről már mindent elmondottak, mint jövevény szövegmagyarázó én is hozzá mertem ismét nyúlni. Azonban! Ha a szentatyák után mondtam is olyant, ami nincs ellenük, azért annak nem kell szükségképpen sem az ő, sem mások nem-tetszésével találkoznia. Ami pedig azokat a helyeket illeti, amelyeknek szövegmagyarázatát a szentatyáktól vettem át, addig, amíg az elbizakodottság gögje távol áll tőlem, s így az áhítatnak nincsen rovására, türelmesen fogadom mindazt, amit a főlegesség címén hoznak fel ellenem. Tudják meg azonban azok, akik azt fogják rám, hogy csak télen időtöltésből foglalkoztam a szövegmagyarázattal, amelyre nem volt szükség, hogy nem annyira az evangéliumot akartam magyarázni, mint inkább az evangéliumban kerestem beszéd-anyagot, mert gyönyörűségem telik a szónoklásban. Ha pedig bünt követtem el azzal, hogy inkább a magam egyéni áhítatának hajlamait követtem, mint hallgatóim lelki hasznát tartottam szem előtt, a kegyes Szűz hatalmas lesz arra, hogy Szent Fia irgalmasságánál kimentse ezt a vétkeket“.

Itt nyitunk rá alkotó képességének legegényibb vonására: képzeletére. Ennek a képzeletnek a működő feltétele Szent Bernát szemléletének szabad mozgásában volt adva. Az iskolák filozófiai rendszerei még nem alakultak ki, tehát nem zárták le és nem befolyásolták szemléleteinek naiv, ösztönös, önkéntelen természetét. Bölcséleti rendszere nincs, ha csak erős voluntarizmusában nem látunk valami erre emlékeztetőt. „Az én magasabbrendű filozófiám — írja a korában mindinkább hatni kezdő Platonnal és Aristotelessel szemben — ez: Ismerni Jézust, mégpedig a megfeszítettet“. De ha nincs is elvi rendszerű filozófiája, van világképe: a spiritualizmus: „Vessétek le az állati testet s feltámad belőle a lélekkel áthatott test!“ Azonban akármennyire hajlik is az eszmélkedésre és szereti az elvont gondolkozás intellektuális örömeit, azért mindig ott marad az élet közelségében.

Világának négy élmény-forrása van: az Istenség, az Üdvözítő és az Egyház, a Szent Szűz és a heroikus ember, akit ő nevez először *athleta Dei*-nek. Ezt a négyszeres élményt egy ihlet tartja össze: a *Passio Christi* — Krisztus szenvedése, amely a középkor liturgiájának és lelki életének jobban a középpontjában áll, mint az Oltáriszentség.

Vegyünk egy mintát ábrázolásának jellemzésére. Mi az Isten? — veti fel a kérdést. Hosszúság, szélesség, magasság, mélység. Mi az, hogy hosszúság? Örökkévalóság. Mi az, hogy szélesség? Szeretet. A magasságban lásd meg Fenségét, a mélységben Bölcsességét... Mindezeket tudjuk. De azért gondolhatjuk-e, hogy meg is értjük? Nem a vitatkozás érti meg ezeket, hanem az élet-szentség, a szentek. Azt kérdezed, hogyan? Ha szent vagy, megértted és megismerted. Ha nem vagy az, légy azzá s megtapasztalod és ismereted. Szentté tesz a szent örzület s e két rokon érzés: az Úr félelme és a szent szeretet. Az ezektől égő lélek mintegy két karral eléri, magához vonja, átöleli és szívéhez szorítva tartja az Urat s így mondja: megfogtam és el nem bocsátom... Vagy ha inkább akarod, négy képességgel is átélheted ezt a négy isteni tulajdonságot. Ezt teszed, ha csodálkozol, félsz, lángolóan szeretsz és mindvégig hűséges maradsz. Csodáld a Főlséges nagyságát! Félj ítéletei mélységeitől! Szeretetedet szeretete kívánja! A boldog örökkévalóságnak hűség az ára!

Sajátságos sorsa van Szent Bernát írói történetében képzeletének, s általában a képzeletnek. Mintha félne hatalmától. Mindig ott érzi közelségében azt a végletét, amely már a fantasztikumok féktelenségével és érzékies szabadosságával rokon s amelynek profanizáló és rontó hatását ott látta tobzódni a laikus társadalom nyilvános jókedvében: a mimusok, a bűvészek, az énekmondók, a bohóckodók és a kóborló színjátékok irodalmában. Emlékeznie kellett a citeauxi káptalan határozatára is, amely aggodalmait igazolhatta: költőnek nincs helye a Rendben! Talán

ifjúságából is visszatérhettek a *trouvère*-ek, *jongleur*-ök, a *musicus ambulans*-ok emlékei, amelyekkel útjai során is találkozhatott. Különbön is elméletileg sem értékelte sokra a képzetet. Lélektani rendszerében csak az értelem, az emlékezet s az akarat kapnak helyet és szerepet. De az emlékezetet — éppen passzív jellege miatt — nem tartja sokra. Minden benyomás benne marad. Ezért fordul el „az emlékezet gyomrától“, amelyben minden halott és meddő anyag van összehalmazva, s amelyet csak az „evoluta memoria“ — szabad itt a képzettársítás sejtelmére gondolni! — tud életté eleveníteni.

S itt ér bennünket a -nagy meglepetés. Szent Bernátnak nincs egy nyugodt avagy közömbös pillanata. Mindig történik benne valami s mindig a közlés állapotában van, akárcsak egy lírai költő. Boldog és hallatlanul termékeny alkotó, de nem tudja, mivel alkot. Nem is gondol rá, hogy a legnagyobb hatalom: a képzet van a birtokában. Akármennyire transzcendens, mégiscsak — a valósághoz viszonyítva — egy naiv esztétikai korban vagyunk, amikor az író még nem teremtő képzelettel dolgozik. azaz a valóságot nem bontja fel, nem alakítja át, nem díszíti fel, nem nyúl hozzá, hanem csak körülveszi a tisztelet, az áhítat, a csodálkozás felfedező magasztalásával. Igen, mert az irodalom nem más, mint az írónak a valósághoz való viszonya!... Így születnek e korban a mondák, a csodák, a látomások. A világ még szent és édes egység! A képzet már itt van, de egy a földje és segíti az irodalmat abban, hogy a szépség, főleg a lelki szépség liturgikusa legyen. Az író — Szent Bernát is — csak azt érzi magáról, hogy a szeretet és áhítat intenzívebb mozgalmassága hatja át, pedig ez már a képzet aktivitása. S amit ilyenkor létrehoz, az mintha nem is alkotás, hanem termés volna. Amikor az értelem és a szeretet — tehát az áhítat — viszonyát tisztázza s rámutat arra, hogy az értelem, ha egyszer megérintette a szeretet, mennyire együtt működik vele, érezteti, hogy sem az áhítat, sem a szeretet nem passzív lelkiállapotok. S bármennyire szűk körbe vonja is össze az érzelem típusait, amikor csak négyet fogad el: a szeretetet, a félelmet, az örömet és a szomorúságot, ezt a felosztást nem úgy értelmezi, hogy belsőleg lezártak lennének. Hiszen legelőször éppen a szeretetről hangoztatja: „Nagy dolog a szeretet, de fokozatai vannak“. Amikor tehát a szeretet a csodálkozás, a tisztelet, fokozódó érzelmeit fogantatják Szent Bernát lelkében s ezek ihlető hatása alatt szavai fokozatos emelkedettséggel és az árnyalás gazdagságával áradnak ki belőle, például amikor így ír: „Jézus lelke jó lélek, szent lélek, irányító lélek, édes lélek, fölséges lélek!“ — akkor itt már képzetele dinamikus aktivitással dolgozik.

Nyelvképzet! Ideértünk Szent Bernát írói egyénisége uralkodó és leghatalmasabb erejéhez. Szent Agoston óta talán nincs

senki, aki a nyelvképzelt hatékonyságában, pompájában, kápráz-
tató ragyogásában és virtuozitásában hozzá lenne hasonlítható!

Félelmetes és elbűvölő gazdagsága — a szókinése! *Verborum
maiestas et dulcedo* — fenséges és édesen izes szavak! Ez a szent-
bernáti szavak anyajegye. A látomások egétől kezdve a bukások
pokláig bennük van minden emberi árnyalat. Klasszikusak és mo-
dernek, objektívek és líraiak, tele az értelem tömör világosságá-
val és a pathosz robogó feszültségével. Magukon hordozzák Szent
Bernát latin kultúráját, Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius,
Plautus, Iuvenalis- emlékeket, a latin mondat-kultúra hagyomá-
nyait, ritmusának zenei kihangzásait. De ennek az antik örök-
ségnek a kizárólagosságát már megtöri a beléje furakodó nép-
nyelv ujsága. Szinte bizarrul hatnak ezek a latin nyelvre for-
dított népi közmondások, de a latin nyelv bronzát már olvasztják
éleletszerűségükkel és zamatukkal. Mindent tudnak ezek a szavak:
megteremtik a Szűz Mária-imádságok nyelvét, megédesítik a
a misztika magányát és közvetlenségét, a jóság és szeretet mézétől
csordulnak, de tudnak villámlani s az Egyházra és Európára is
rékiáltani! De a könnyelmű és üres jókedv hangulata s a humor
és szatíra csillámló éle hiányoznak belőlük. „Meggszentelted szja-
dat az evangéliummal!” — hangzik kényes izlése. És még egyet
nem tudnak: lemondani megjelenésük módjáról, arról, hogy min-
dig gondozottak, választékosak, kulturáltak legyenek. Ezért fél
a szavak elkopásától. Ezért kívánja, hogy ne a nyelvszokás, avagy
a retorika, hanem az áhítat bensősége és mélysége táplálja a
szavak életét.

Az aztán természetes, hogy Szent Bernát nem elégszik meg a
szavak nyelvtani szolgálatával, hanem minden elvesztetik-ü le-
hetőségüket is kihasználja. Szóképzelete éppen olyan új izgalomú,
mint stílusfantáziája. Szuverén ura a szójátéknak, a szókép-
nek, a nagy távolságokat merészen összekötő szóátvitelnek, a
főnevek fáradt jelentését felfrissítő és szokatlanul újszerű jel-
zőknek, a vakmerő ragyogású megszemélyesítéseknek, szikrázó
paradoxonoknak és a retorikai robusban lobogó amplifikációk-
nak. Ezekben felülmúlhatatlan és — lefordíthatatlan. Egy példá-
val mégis próbálkozzunk meg. Amikor a megtestesülés titkának
paradoxonjával foglalkozik, akkor az ott található „ujságokra”
(szintén paradoxonok) mutat rá:

„Itt a hosszúság rövidnek, a szélesség keskenynek, a magasság alacsony-
nak, a mélység síkságnak ismerhető meg. A világosság itt nem világít, az Ige
beszélni nem tudó csecsemő, a víz szcmjas, a kenyér éhes. Ha jól megfi-
gyeled, láthatod, hogy a hatalmat gyámclitják, a fölcseréget tanítják, az
erőt támogatják, az Istent tejjel táplálják, s mégis ő üditi fel az angyalokat,
az Ur sir, mint egy kis gyermek és mégis ő vigasztalja a nyomorultakat. Ha
jól megfigyeled, láthatod, hogy az öröm szomorkodik, a bizalom bizalmatlan, az
egészség beteg, az élet meghal, és a hősiesség gyenge. De nem kevésbbé

csodálандó az is, hogy a szomorúság megörvendeztet, a félelem bátorít, a szenvedés boldogít, a halál életet s a betegség erőt ad."

Ez a nyelv-képesség már több, mint a latin nyelv virtuóz tudása és kezelése. Ez már a kezdődő francia nyelv szellemének jelentkezése... Azon nem lehet csodálkozni, hogy ez a nyelv-képzelet nem éri be szokásos kész anyagával, hanem szóalkotó is lesz. Az ilyen szótömörítések, mint a klasszikus latin „homo supra hominem” emberfeletti ember kifejezés változatára alakított „pax” supra pacem, mensura supra mensuram” egybevonások, tulajdonképpen a kifejezés energiájáért vívott küzdelem eredményei.

Ez a grandiózus és mindig hullámzó képzelet néha áttöri a forma fegyelmét s öncélúan nő meg. Szent Bernát harmonia-érzéke azonban gyorsan helyreállítja az alak és a tartalom egyensúlyát: „De hát hová tértem el? Lejtőre siklott a beszédem!” — kiált fel ilyenkor. A múgond egyébként még egy levél-írásban is kényesen nyugtalanítja. Semmi sem bántja annyira irodalmi ízlését, mint az „inerudita locutio”, a műveletlen, pongyola kidolgozás, beszéd.

A szerkesztés gondossága elkíséri nagy alkotásaiba is, amelyekben mindig fegyelmezi az alkati kiképzés és az anyag-elosztás esetleges kinövéseit, harmonizálja őket és pontos ökonómijával mindennek tud adni helyet: a probléma felvetésnek csakúgy, mint a megoldásnak és finom, alig észrevehető discretívál annak is, hogy egyéniségét, szellemét lebilincselő gazdagsággal és friss atmoszférával jelenítse meg.

Ennek a nyelvképzeletnek legszebb kivirágzása a Szentírás misztikus magyarázata felé tart. *Ad mystica festinat intentio* — a misztika világa felé visz a lelkem! — mondja, mintha azt akarná mondani: ez az én igazi otthonom, világom. Ehhez az volt szükséges, hogy egész lelki életét a Szentírás érzéklésére és átélésére állítsa be. Van ennek a folyamatnak olyan része, amely az ő titka marad mindenkor. De valami nyomok vannak szavain, amelyek páratlanul világítanak rá Szent Bernátnak a Szentíráshoz való viszonyára, s ez: szavainak gyors és állandó szentírási asszociációs képessége. A Szentírás szöveg-tudása annyira birtokában van, hogy akármilyen szót ír le, mond ki, a Szentírás minden helyéről zajlik feléje a rá emlékeztető, vele kapcsolatos, hozzá rokon szentírási idézet. A Szentírás szavainak hangulata, eseményeinek légköre, természetfölöttisége egészen elborítja szavait. Innen árad ki belőlük csakúgy, mint róluk valami különös báj, kedvesség, kenet és illat, mintha egy égi Clairvaux virágos-kertjéből valók lennének.

Ez a nyelvképzelet aztán szinte már egy transzcendens világba hajlik át, amikor a misztikában olvad fel. A szavak tele lesznek a látás, csodálkozás, a tisztelet, az áhítat, a vigasztalódás, a

szeretet és az elragadtatás színeinek, ragyogásának drágaköveivel. A szavakból elmarad a föld, az igék helyébe az elvont szemlélődés lép, a nyugalom állapota következik, amelyet boldog és végtelen fény vesz körül. A szó már nem is beszél, szerepének vége, munkáját a látomás folytatja, amely mindenben meglátja az Istent. A világ belső összefüggését nem törvényszerűségek és nem filozófiai rendszerek magyarázzák, hanem az Isten jelenléte, amelyet a szeretet érez és lát meg. A szó művészetét átveszi az ének. Ide jut el nem az idő lépcsőjén, hanem érdemei évein át az öregedő Szent Bernát!...

Ne menjünk el egy kérdés mellett, amellyel azért tartozunk Szent Bernátnak, hogy még egészségben lássuk életét. Emberi ez az ő világa? Volt érzéke ahhoz is, hogy a transcendens viszonyításokon túl ki tudja és akarja fejezni mindazt, ami emberileg is jelentős ezen a világon?

A nevelő mester itt is Szent Agoston. Megáll az ember előtt s „grande profundum est homo!“ — sóhajtja róla. Szent Bernát is így látja az embert: „Mély az ember szíve és átláthatatlan!“ Ezzel az ember-érzéklésével éli át az emberi életet. Mindig problémáin át és problémáival együtt látja és érez vele. Nem fél a problémáktól. Mindaz, ami századát foglalkoztatta, megjelenik munkáiban, de mindig úgy, hogy ugyanakkor az emberi élet változásait is ábrázolja rajtuk. Ember-látása mégsem lesz sötét avagy leverő, hanem reális és igaz. Mintha csak azért lenne oly nyílt és őszinté, hogy ezzel igazolja optimizmusát, amellyel hitt az élet értelmében. Ismeri a megoldásokat, amelyeken százada emberei jártak a filozófiától kezdve a könnyelmű hédonizmusig, és részvétellel van hiábavaló kísérleteik iránt. Itt is jövőjáró tekintete van és olyan kérdésekre mutat rá merészen és megdöbbentően, amelyek sokkal nagyobbak, mint azok, amelyek kortársai figyelmét foglalkoztatták. Szent Bernát nyit rá a szociális kérdések nyílt sebére. Az elsők egyike, aki a munka-eszmény értékelő tiszteletével egyenlő megbecsülést kér a szellemi és a kézi munka hordozói iránt. Ő mond ki egy új fogalmat: az *amor socialis*-t, a szociális szeretetet, amelyet szembeállít az önző, a testi szeretettel. Szava úgy hat, mintha új programot akarna rábizni a törtenelem holnapjára, ugyanakkor egy új ember-típus kialakulását látná s már hallaná, hogy rálép az élet legforróbb útjára.

BOLDOG Szűzanya, Mária! boldog szüzességben és boldog alázatosságban! Páratlan szüzesség ez: a termékenység megdicsőítette és nem homályosította el. Csodálatos alázatosság ez: a szüzesség tilka megtermékenyíti, de nem rontja meg, hanem megerősíti és megnöveszti! Van-e valami benned, ami ne volna ámulatraméltó, egyetlen és hasonlíthatatlan?

Szent Bernát.